

TG-FAME Series

(Target Group Financial Awareness Messages)

લક્ષ્ય જૂથ નાણાકીય જાગૃતિ સંદેશાઓ

નાણાકીય સાક્ષરતા
સમૃદ્ધિ તરફનો
માર્ગ

શાળાનાં બાળકો માટે
નાણાકીય સાક્ષરતા

શાળાનાં
બાળકો

નાણાકીય સમાવેશન અને વિકાસ વિભાગ - ભારતીય રિઝર્વ બેંક

સંદેશ 1

જરૂરિયાતો વિરુદ્ધ ઇચ્છાઓ

સંદેશ 2

બેંકિંગ પરિચય

સંદેશ 3

ઇન્વેસ્ટમેન્ટ, વીમા અને પેન્શનની પાયારૂપ માહિતી

સંદેશ 4

શિક્ષણ લોન

સંદેશ 5

નાણાકીય ક્ષેત્રના નિયામકો

સંદેશ 1 : જરૂરિયાતો વિરુદ્ધ ઇચ્છાઓ

નીચેનાં ચિત્રો જુઓ

જરૂરિયાત

ઇચ્છા

જરૂરિયાત

ઇચ્છા

સફળતાપૂર્વક નાણાનું સંચાલન કરવા માટેનું પ્રથમ પગલુ એ આપણે જરૂરિયાતો અને ઇચ્છાઓ વચ્ચે તફાવત કરતા સક્ષમ થઈએ તે છે. ઉપરની છબીઓમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે જરૂરિયાતો હોવી એ ફરજિયાત છે જ્યારે ઇચ્છાઓ હોય તો સારું છે. ઇચ્છાઓ માંડી વાળી શકાય છે અને પછીથી પૂર્ણ કરી શકાય છે. જ્યારે આપણે આપણી ઇચ્છાઓને ઓળખવાનું શીખી જઈશું અને તે ઇચ્છાઓને મુલતવી રાખવાની ટેવ પાડીશું ત્યારે આપણે આપણા મોટા ભાગના નાણાકીય લક્ષ્યોને હાંસલ કરવા સક્ષમ બનીશું.

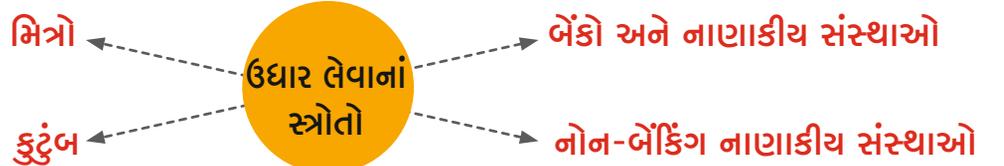
બજેટીંગ

બજેટીંગ એ આવક અને ખર્ચાનું સમતોલન કરવાની કળા છે જે સુનિશ્ચિત કરે છે કે ખર્ચા હંમેશા આવકથી ઓછા હોય. જો કોઈ વધારો રહે તો તેનું ભવિષ્યની ઇચ્છાઓ માટે રોકાણ થઈ શકે છે.

આવક વિરુદ્ધ ખર્ચાઓ

ઉધાર

સંદેશ 2 : બેંકિંગ પરિચય

	<p>બચત અને ચાલુ ખાતાંઓ ચેક બુક, ફંડ ટ્રાન્સફર, ડેબિટ કાર્ડ, યુનીફાઇડ પેમેન્ટ ફ્રીક્વેન્સી સુવિધા પૂરી પાડે છે.</p>	<p>બચત ખાતું</p> <ul style="list-style-type: none"> એક વ્યક્તિ દ્વારા અથવા સંયુક્ત રીતે ખોલી શકાય એકાઉન્ટ બેલેન્સ પર નજીવું વ્યાજ ચૂકવવામાં આવે છે. કેટલાક એકાઉન્ટ્સ માટે ન્યૂનતમ બેલેન્સ જાળવણીની જરૂર પડી શકે છે. <p>ચાલુ ખાતાં</p> <ul style="list-style-type: none"> એકાકી વેપારી, ભાગીદારી પેઢીઓ, જાહેર અને ખાનગી કંપનીઓ, ટ્રસ્ટો, વ્યક્તિઓના સંગઠન વગેરે માટે છે. જ્યાં સુધી ખાતાધારક પાસે બેંકમાં ભંડોળ છે ત્યાં સુધી નાણાં મુકવા અને ઉપાડવા માટે ની સંખ્યા અને રકમ પર કોઈ પ્રતિબંધ નથી. ખાતાંના બેલેન્સ પર કોઈ વ્યાજ ચૂકવવામાં આવતું નથી. <p>સગીર માટે બચત ખાતું</p> <ul style="list-style-type: none"> સગીર દ્વારા બચત ખાતું કોઈ પણ ઉંમરે તેના કુદરતી વાલી અથવા કાનૂની રીતે નીમાચેલા વાલી દ્વારા ખોલી શકાય છે 10 વર્ષથી વધુ ઉંમરના સગીરો, જે તેઓ ઈચ્છે તો, સ્વતંત્ર રીતે બચત બેંક ખાતાંઓ ખોલાવી અને ઓપરેટ કરી શકે છે. 18 વર્ષની ઉંમર, કે જે ભારતમાં પુખ્ત વય છે, તે પ્રાપ્ત થતાં ભૂતપૂર્વ સગીરે તેના/તેણીના ખાતાંના બેલેન્સની પુષ્ટિ આપવી જોઈએ અને જો ખાતું તેમના કુદરતી/કાનૂની વાલી દ્વારા ઓપરેટ કરવામાં આવતું હોય તો નવી ઓપરેટિંગ સૂચનાઓ અને ભૂતપૂર્વ સગીરના નમૂનાની સહી મેળવવી જોઈએ અને તમામ ઓપરેશનલ હેતુઓ માટે રેકોર્ડ પર રાખવી જોઈએ.
	<p>ડિપોઝિટ્સ</p>	<p>રિકરિંગ ડિપોઝિટ્સ</p> <ul style="list-style-type: none"> રિકરિંગ ડિપોઝિટોને પ્રચલિત રીતે આરડી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ચોક્કસ સમયગાળા માટે દર મહિને અમુક ચોક્કસ રકમ સ્વીકારવામાં આવે છે. આ સમયગાળાના અંતે વ્યાજ સાથે કુલ રકમની ચુકવણી કરવામાં આવે છે. ડિપોઝિટો 6 મહિનાથી લઈને 120 મહિના સુધીના સમયગાળા માટે ખોલી શકાય છે. આરડી એ લોકો માટે યોગ્ય છે જેમની બચત બહુ મોટી ન હોય પરંતુ દર મહિને નાની રકમ બચાવી શકે છે. કોઈ ઉપાડની મંજૂરી નથી. જો કે, પાકતી મુદત પહેલા બેંક એકાઉન્ટને બંધ કરવાની મંજૂરી આપી શકે છે. માસિક ચુકવણીમાં કોઈ પણ ડિફોલ્ટ નાનો દંડ આકર્ષે છે. <p>ફિક્સ ડિપોઝિટ્સ</p> <ul style="list-style-type: none"> ફિક્સ ડિપોઝિટ્સ કે એફડી ખાતાં 7 દિવસથી લઈને 10 વર્ષ સુધીના ચોક્કસ સમયગાળા માટે ખોલવામાં આવે છે. રકમ અને ડિપોઝિટની મુદત પર વ્યાજનો દર આધાર રાખે છે. વ્યાજ સામાન્ય રીતે મુદતને અંતે એકલ રકમ તરીકે ચૂકવવામાં આવે છે. જોકે, તેમાં સામાયિક અંતરાલો પર વ્યાજ મેળવવા માટેનાં વિકલ્પો પણ છે. જો ખાતાં ધારકે એવું પસંદ કર્યું હોય તો ડિપોઝિટ પાકતાં પહેલા પણ ઉપાડી શકાય છે.
	<p>લોન</p>	<p>વ્યક્તિગત લોન</p> <p>આ પ્રકારની લોન કોઈપણ હેતુ માટે વાપરી શકાય છે. તે સામાન્ય રીતે તબીબી ખર્ચ, લગ્ન ખર્ચ વગેરે જેવી કટોકટીઓ માટે લેવામાં આવે છે. આવી લોનો પર વ્યાજનો દર વધારે હોય છે.</p> <p>વાહન લોન</p> <p>આ પ્રકારની લોન વાહન ખરીદવાના હેતુસર આપવામાં આવે છે. આ વાહનને બેંકને હસ્તાક્ષરિત (હાયપોથીકેટ) કરવામાં આવે છે અને લોનના ડિફોલ્ટના કિસ્સામાં, બેંક વાહનનો કબજો લઈ શકે છે.</p> <p>હોમ લોન</p> <p>દરેકને પોતાનું ઘર હોય તેવું સપનું હોય છે પરંતુ ઘર ખરીદવા માટે મોટી રકમની જરૂર હોય છે જે ઘણા લોકોને પરવડી શકે તેમ હોતું નથી. આ તફાવત ભરવા માટે, બેંકો હોમ લોન પૂરી પાડે છે.</p> <p>શિક્ષણ લોન</p> <p>બેંકો એવા વિદ્યાર્થીઓ માટે શિક્ષણ લોન ઓફર કરે છે કે જેઓ ઉચ્ચ અભ્યાસ કરવા માગે છે. એકવાર વિદ્યાર્થી તેનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કરે અને કમાણી શરૂ કરે તે પછી તે / તેણી લોન ચૂકવી શકે છે.</p> <p>કૃષિ લોન</p> <p>ખેડૂતોની જરૂરિયાતોને પૂરી કરવા માટે, બેંકો વિવિધ પ્રકારની લોન ઓફર કરે છે. ખેડૂતો આ લોનનો ઉપયોગ કરીને કૃષિ માટે જરૂરી બીજ, જંતુનાશકો, ટ્રેક્ટરો અને અન્ય સાધનો ખરીદી શકે છે.</p>

સંદેશ ૩ : મૂડીરોકાણ, વીમા અને પેન્શનની પાયારૂપ માહિતી

રોકાણ એક વૃક્ષ વાવવા જેવું છે. જો નિયમિતપણે દેખરેખ થયેલ હોય અને વધવા માટે પર્યાપ્ત સમય આપવામાં આવે તો સારા વળતરની અપેક્ષા રાખી શકાય છે.

પરંપરાગત રીતે, રોકાણકારો સોનું, જમીન અને રિયલ એસ્ટેટને રોકાણ તરીકે પસંદ કરતાં. જોકે હમણાથી, સ્ટોક અથવા મ્યુચ્યુઅલ ફંડો જેવી નાણાકીય અસ્કયામતોની પસંદગી કરનારા રોકાણકારોની સંખ્યા વધી રહી છે.

સ્ટોક્સ અને મ્યુચ્યુઅલ ફંડ

શેર્સ/સ્ટોક્સ કંપનીમાં માલિકી હક દર્શાવે છે. શેર્સ રોકાણકારને શેરહોલ્ડરોના અધિકારો ઓફર કરે છે જ્યાં રોકાણકારો વાર્ષિક સામાન્ય સભામાં ભાગ લઈ શકે છે અને મત આપવાનો અધિકાર ધરાવતા હોય છે. આ પ્રોડક્ટ્સ કંપની દ્વારા કરવામાં આવતા નફાના આધારે વળતર કમાય છે. આમ કંપનીના ધંધાની નફાકારકતાના આધારે વળતરમાં ફેરફાર થઈ શકે છે. આ પ્રોડક્ટ ઘણા લાભો આપે છે પરંતુ રોકાણકારોએ રોકાણ કરતા પહેલાં ખૂબ જ સારી રીતે કંપનીના વ્યવસાયને અવશ્ય સમજી લેવો જોઈએ. જ્યારે તેઓ લાંબા સમય સુધી રોકાણની દ્રષ્ટિ ધરાવતા હોય ત્યારે આ સાધનોમાં રોકાણ કરવાનું પસંદ કરી શકે છે.

ઇન્વેસ્ટમેન્ટ એ સંસાધનોની મિલકત અથવા મિલકત ના સમુહમાં, ફાળવણી છે કે જે ભાવિ આવક અથવા મૂલ્યમાં વૃદ્ધિની અપેક્ષા સાથે રોકાણ (ઉદાહરણ તરીકે જમીન, ધંધાકીય સાહસો વગેરેમાં રોકાણ). મોટી સંખ્યામાં લોકો સ્ટોક માર્કેટમાં મ્યુચ્યુઅલ ફંડ્સ દ્વારા અથવા સ્ટોકમાં સીધી લે-વેચ દ્વારા રોકાણ કરી રહ્યા છે.

મ્યુચ્યુઅલ ફંડ એ સ્ત્રોતો એકઠા કરવા માટે રોકાણકારોને યુનિટ જારી કરવાની પદ્ધતિ છે, જે ઓફર ડોક્યુમેન્ટ્સમાં જાહેર કરેલા હેતુઓ અનુસાર સિક્યોરિટીઝમાં ફંડનું રોકાણ કરે છે. સિક્યોરિટીઝના રોકાણો વ્યાપક ઉદ્યોગો અને ક્ષેત્રોના ફોન્ડ-સેક્શનમાં ફેલાયેલા છે અને તેથી જોખમ ઘટે છે. વૈવિધ્યીકરણ એકંદર જોખમ ઘટાડે છે કારણ કે તમામ શેરો એક જ સમયે એક જ પ્રમાણમાં કે એકજ દિશામાં નથી ચાલતા. મ્યુચ્યુઅલ ફંડ રોકાણકારોને તેમના દ્વારા રોકવામાં આવેલા નાણાં જથ્થા અનુસાર યુનિટ ઇશ્યૂ કરે છે. મ્યુચ્યુઅલ ફંડના રોકાણકારોને એકમ ધારકો (યુનિટ હોલ્ડર) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

સામાન્ય રીતે મ્યુચ્યુઅલ ફંડ વિવિધ રોકાણ હેતુઓ સાથે વિવિધ યોજનાઓ સાથે શરૂ કરવામાં આવે છે, જે સમયાંતરે લોન્ય કરવામાં આવે છે. મ્યુચ્યુઅલ ફંડ જાહેર જનતા પાસેથી ભંડોળ એકત્રિત કરે તે પહેલાં તેનું 'સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા (સેબી)' માં રજિસ્ટ્રેશન કરાવવાની જરૂર છે, જે સિક્યોરિટીઝ માર્કેટને નિયમિત કરે છે.

ગ્રોથ/ઈક્વિટી ઓરીએન્ટેડ સ્કીમ

ગ્રોથ ફંડોનો ઉદ્દેશ્ય મધ્યમથી લાંબા ગાળા માટે મૂડીની વૃદ્ધિ પૂરી પાડવાનો છે. આવી યોજનાઓ સામાન્ય રીતે ઈક્વિટીમાં તેમના ભંડોળના મોટા ભાગનું રોકાણ કરે છે. તુલનાત્મક રીતે તેમાં ઊંચું જોખમ હોય છે.

આવક/ડેટ ઓરીએન્ટેડ સ્કીમ

આવક ભંડોળનો ઉદ્દેશ્ય રોકાણકારોને નિયમિત અને સ્થિર આવક પૂરી પાડવાનો છે. આવી યોજનાઓ સામાન્ય રીતે બોન્ડ્સ, કોર્પોરેટ ડિબેન્યુર્સ, ગર્વનમેન્ટ સિક્યોરિટીઝ અને મની માર્કેટ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ જેવી ફિક્સ્ડ ઇન્કમ સિક્યોરિટીઝમાં રોકાણ કરે છે. ઈક્વિટી સ્કીમ્સની તુલનાએ આવા ફંડ્સ ઓછા જોખમી છે.

ભારતના બે અગ્રણી સ્ટોક એક્સચેન્જો જેવાં કે નેશનલ સ્ટોક એક્સચેન્જ અને બોમ્બે સ્ટોક એક્સચેન્જ દ્વારા 5000 થી વધુ કંપનીઓના સ્ટોક્સ રોકાણ માટે ઉપલબ્ધ છે. સ્ટોક્સ બ્રોકરો દ્વારા ખરીદી શકાય છે, જે સેબીમાં નોંધાયેલા છે.

વીમા પરિચય

વીમો એ એવી વ્યવસ્થા છે જેના દ્વારા, કોઈ ચોક્કસ બનાવો દા.ત. આપત્તિ, માંદગી, અકસ્માત, મૃત્યુ અથવા વૃદ્ધાવસ્થા કે જે વ્યક્તિની આજીવિકા મેળવવાની ક્ષમતામાં વિક્ષેપ પાડે ત્યારે તે વ્યક્તિ આવક ચાલુ રાખવાની યોજના બનાવી શકે છે.

વેચ્છિક રીતે, વીમા વ્યવસાયને જીવન વીમા અને જનરલ ઇન્શ્યોરન્સમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે. જીવન વીમા પોલિસીને રક્ષણના લાભની પદ્ધતિઓ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે અને તેને સામાન્ય રીતે કમાણી કરતા સભ્યના મૃત્યુના અણધાર્યા સંજોગો સામે કોઈના પરિવારના રક્ષણ માટેના સાધન તરીકે ગણવામાં આવે છે.

વધુમાં વિવિધ પ્રકારની જીવન વીમા પોલિસીઓ છે જે બચત એકત્રીકરણમાં મદદ કરે છે, જે જીવન વીમાને સામાન્ય લાંબા ગાળાનું રોકાણ બનાવે છે. તેથી, તેને બચત અને રોકાણના વિકલ્પ તરીકે પણ જોવામાં આવે છે જે વ્યક્તિની જીવનના વિવિધ તબક્કે જરૂરિયાતો પૂરી પાડે છે. સામાન્ય વીમા ઉદ્યોગ વ્યક્તિઓ, પરિવારો, વેપારીઓ અને ઉદ્યોગોને અણધારી આપત્તિ, તેમની અસ્કયામતો અને સંપત્તિના નુકશાનમાં નાણાકીય રક્ષણ આપીને સમાજને ઘણા ફાયદા પૂરા પાડે છે.

પેન્શન પરિચય

નિવૃત્તિ માટે કેટલા નાણાની જરૂર પડશે તે જાણવું એ મહત્વનું છે કારણ કે તે પોતાના વ્યક્તિગત સંજોગો સાથે બદલાઈ શકે છે. નિવૃત્તિ જરૂરિયાતોની ગણતરી કરતી વખતે અપેક્ષિત આયુષ્ય, કુળાવો અને નિવૃત્તિ વય એ કેટલાક મહત્વના પરિબલો છે.

કુળાવો એ ગ્રાહક-ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓની વધતી જતી કિંમત છે. તે નિવૃત્તિ જરૂરિયાતોને બે રીતે અસર કરે છે. સૌ પ્રથમ, માલસામાનની કિંમત વધે છે જેનો અર્થ એ થાય છે કે સામાનનો જથ્થો ખરીદવાનો ખર્ચ મોંઘો બનશે. બીજું, કુળાવાના કારણે નિવૃત્તિ બચતનું મૂલ્ય પણ ઓછું થાય છે. નિવૃત્તિ ભંડોળ ઉભું કરીએ ત્યારે આ બંને પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવાં આવશ્યક છે.

રાષ્ટ્રીય પેન્શન સિસ્ટમ (એનપીએસ)

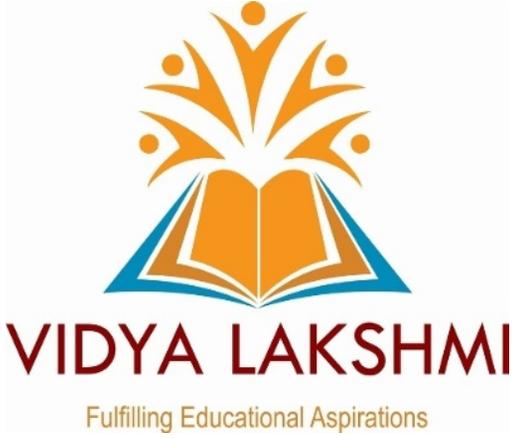
રાષ્ટ્રીય પેન્શન સિસ્ટમ એ ભારત સરકારનો વૃદ્ધાવસ્થામાં નાણાકીય સુરક્ષા અને સ્થિરતા પૂરી પાડવા માટે પેન્શન પ્લાન છે, જ્યારે લોકો પાસે આવકનો નિયમિત સ્ત્રોત હોતો નથી. તે સ્પેરિચક રીતે 18 થી 60 વર્ષની વય વચ્ચેના દેશના તમામ નાગરિકો માટે ખુલ્લો છે. કોઈપણ વ્યક્તિ પોતાની કામગીરીના જીવન દરમિયાન એનપીએસ સબ્સ્ક્રાઇબ કરીને વ્યવસ્થિત બચત અને રોકાણ કરી શકે છે.

આ યોજનામાં સબ્સ્ક્રાઇબ કરવા

માટે દર વર્ષે ઓછામાં ઓછા ₹ 500 ની જરૂર પડે છે. જ્યારે કોઈ સામાન્ય રીતે 60 વર્ષની ઉંમરે નિવૃત્ત થાય છે. ત્યારે તેને નાણાંનો એક ભાગ મળશે અને બાકીના માસિક ધોરણે ઉપાડી શકાશે. ચોક્કસ મર્યાદા સુધી એનપીએસમાં કરેલી બચત કરમુક્ત પણ છે.

સંદેશ 4 : શિક્ષણ લોન

દરેક પસાર થતા વર્ષ સાથે શિક્ષણ લોન વિકલ્પની લોકપ્રિયતા વધી રહી છે. વધુ વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લોન દ્વારા તેમના ઉચ્ચ શિક્ષણના ખર્ચને પહોંચી વળવાના વિકલ્પનો ઉપયોગ કરી રહ્યાં છે. શિક્ષણ લોન માટેની વધતી જતી જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં લેતાં માત્ર શિક્ષણ લોન પર માહિતી પૂરી પાડવા નવું પોર્ટલ શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. એટલું જ નહિ એ બહુવિધ બેંકો માટે સિંગલ વિન્ડો એપ્લિકેશન પ્રોસેસ પણ છે.

Step 1

Step 2

Step 3

રજીસ્ટર કરો

સિંગલ ફોર્મ ભરો

બહુવિધ બેંકોને અરજી કરો

વિદ્યા લક્ષ્મી (<https://www.vidyalakshmi.co.in>) શૈક્ષણિક લોન્સ મેળવવા માટે વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે વિકસિત કરેલ એક વેબ આધારિત પોર્ટલ છે. તે વિવિધ બેંકોની શૈક્ષણિક લોન યોજનાઓ વિશેની તમામ માહિતી પૂરી પાડતું એક સિંગલ વિન્ડો ઇલેક્ટ્રોનિક પ્લેટફોર્મ છે. પોર્ટલ પર ઉપલબ્ધ સામાન્ય શૈક્ષણિક લોન એપ્લિકેશન ફોર્મ, બહુવિધ બેંકોને અરજી કરવા માટે વિદ્યાર્થીને સક્ષમ કરે છે. પોર્ટલ એક્સેસ કરીને વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લોન એપ્લિકેશન કરીને ગમે ત્યાં અને ગમે ત્યારે તેમની સ્થિતિને જોઈ અને ટ્રેક કરી શકે છે.

અત્યાર સુધી એક લાખથી વધુ વિદ્યાર્થીઓ પોર્ટલનો લાભ મેળવ્યો છે અને 40 થી વધુ બેંકોએ વિદ્યાર્થીઓ માટે શિક્ષણ લોન પૂરી પાડવા માટે નોંધણી કરાવી છે.

શૈક્ષણિક લોન પર મહત્વપૂર્ણ નોંધ :

- ઈન્ડિયન બેન્ક્સ એસોસિએશન દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલી 'મોડેલ એજ્યુકેશન લોન યોજના, 2015 મુજબ' ભારતમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે મહત્તમ લોન ₹ 10 લાખ અને વિદેશમાં અભ્યાસ માટે ₹ 20 લાખ છે.
- ₹ ૪ લાખ સુધીની શિક્ષણ લોન મેળવવા માટે કોઈ માર્જિન/સુરક્ષા જરૂરી નથી.
- લોનની પુનઃ ચૂકવણી તમામ પ્રકારની લોનો માટે 15 વર્ષની મુદત માટેના સમાન માસિક હપ્તાઓ (EMI) થી કરવામાં આવશે.
- એક વર્ષનો મોરેટોરિયમ (મોકુફી) સમયગાળો પૂરો કર્યા પછી ચૂકવણી શરૂ થાય છે.

સંદેશ 5 : નાણાકીય ક્ષેત્રના નિયામકો (ફાઇનાન્સિયલ સેક્ટર રેગ્યુલેટર્સ)

ભારતીય રિઝર્વ બેંક (આરબીઆઇ)

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (આરબીઆઇ) એ સર્વોચ્ચ મોનેટરી ઓથોરિટી અને દેશની મધ્યસ્થ બેંક છે. 1 એપ્રિલ, 1935 ના રોજ રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા એક્ટ, 1934 ની જોગવાઈ અનુસાર તેની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આરબીઆઇની સામાન્ય દિશા અને દેખરેખ આરબીઆઇના ગવર્નર દ્વારા સંચાલિત સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સને સોંપવામાં આવી છે. સેન્ટ્રલ બોર્ડ દિલ્હી, કોલકાતા, ચેન્નઈ અને મુંબઈ ખાતે ચાર સ્થાનિક બોર્ડ દ્વારા સપોર્ટેડ છે.

આરબીઆઇની ભૂમિકા

● કરન્સી (ચલણ) જારી કરવી :

ભારત સરકારની સાથે સાથે, આરબીઆઇ ડિઝાઇન, ઉત્પાદન અને રાષ્ટ્રના ચલણના સંપૂર્ણ સંચાલન, સ્વચ્છ અને સાચી નોટોના પર્યાપ્ત પુરવઠાની ખાતરી કરવાના ધ્યેય સાથે જવાબદાર છે.

● સરકારની બેન્કર :

આરબીઆઇ કેન્દ્ર સરકારની બેન્કર છે અને તે એ રાજ્ય સરકારો માટે બેન્કર તરીકે કામ કરે છે કે જેમણે તેની સાથે કરાર કર્યા છે.

● બેંકોની બેન્કર :

બેંકોની બેન્કર તરીકે, આરબીઆઇ આંતર-બેંક કલીયરિંગ અને સેટલમેન્ટની જવાબદારી, બેંકો માટે ભંડોળના પરિવહનનું કાર્યક્ષમ માધ્યમ પૂરું પાડવું, વૈધાનિક અનામત જરૂરિયાતોના હેતુ માટે બેંકોના ખાતાં જાળવી રાખવાં અને અંતિમ ઉપાયના નાણાં આપનાર તરીકે કામ કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

● નાણાકીય નીતિનું સંચાલન :

ટકાઉ વિકાસ માટે ભાવની સ્થિરતા એ જરૂરી પૂર્વશરત છે. નાણાકીય નીતિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ વૃદ્ધિના ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને, ભાવ સ્થિરતા જાળવવાનો છે.

● વિકાસલક્ષી ભૂમિકા :

આરબીઆઇ, (એ) અર્થતંત્રના ઉત્પાદક ક્ષેત્રોમાં ક્રેડિટ પ્રાપ્યતાને સુનિશ્ચિત કરે છે, (બી) દેશના નાણાકીય માળખાનું નિર્માણ કરવા માટે રચાયેલ સંસ્થાઓ સ્થાપિત કરે છે, (સી) પરવડે તેવી નાણાકીય સેવાઓનો ઉપયોગ વિસ્તારે છે અને (ડી) નાણાકીય સાક્ષરતાને પ્રોત્સાહન આપે છે.

● બેંકોની રેગ્યુલેટર અને સુપરવાઈઝર :

બેંકિંગ પ્રણાલીના નિયમનકાર અને નિરીક્ષક તરીકે, આરબીઆઇ થાપણદારોના હિતોનું રક્ષણ કરે છે, ગ્રાહક હિતો માટે યોગ્ય બાંધકામની આપતી કામગીરીના સુવ્યવસ્થિત વિકાસ અને વર્તન માટે એક માળખું સુનિશ્ચિત કરે છે અને નિવારક અને સુધારાત્મક પગલા દ્વારા સમગ્ર નાણાકીય સ્થિરતા જાળવે છે.

● પેમેન્ટ અને સેટલમેન્ટ સિસ્ટમની નિયામક :

આરબીઆઇ દેશમાં સલામત, સુરક્ષિત, સંગીન, કાર્યક્ષમ, સુલભ અને અધિકૃત ચુકવણી પદ્ધતિના વિકાસ અને કામગીરી પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

● નાણાકીય સ્થિરતા જાળવી રાખે છે

નાણાકીય વ્યવસ્થાના સતત નિરીક્ષણ દ્વારા આરબીઆઇ નાણાકીય સ્થિરતા જાળવે છે.

અન્ય નાણાકીય રેગ્યુલેટરો

સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા (સેબી)

ઘી સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા (સેબી) ની સ્થાપના 1988માં એક વહીવટી સંસ્થા તરીકે કરવામાં આવી હતી. સેબી અધિનિયમ, 1992 ની જોગવાઈ પ્રમાણે, તે 12 એપ્રિલ, 1992 ના રોજ સ્વાયત્ત કાનૂની સંસ્થા બની હતી. સિક્યોરિટીઝ માર્કેટમાં રોકાણકારોનાં હિતોના રક્ષણનાં મુખ્ય આદેશ સાથે, સેબીની સ્થાપના કરવામાં આવી. તે સિક્યોરિટીઝ બજારના વિકાસ અને નિયમનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે પણ આદેશિત છે. સેબીની મુખ્ય કચેરી મુંબઈમાં આવેલી છે.

ઈન્સ્યુરન્સ રેગ્યુલેટરી એન્ડ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા (આઈઆરડીએઆઈ)

ઈન્સ્યુરન્સ રેગ્યુલેટરી એન્ડ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા (આઈઆરડીએઆઈ) એ એક વેદાનિક સંસ્થા છે જે ભારતમાં વીમા ક્ષેત્રના નિયમન અને વિકાસ માટે આદેશિત છે. આઈઆરડીએઆઈ એક્ટ, 1999 ની જોગવાઈઓ મુજબ તેને સ્થાપિત કરવામાં આવી. આઈઆરડીએઆઈનું મુખ્યાલય હૈદરાબાદમાં આવેલું છે.

અન્ય નાણાકીય ક્ષેત્રના નિયમનકારો

નાણાકીય ક્ષેત્રના અન્ય નિયામકો ભારતમાં નાણાકીય વ્યવસ્થા વીમા, મૂડી બજાર અને પેન્શન ફંડ્સના ક્ષેત્રમાં સ્વતંત્ર નિયમનકારો દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે.

પેન્શન ફંડ રેગ્યુલેટરી એન્ડ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી પીએફઆરડીએ

પેન્શન ફંડ રેગ્યુલેટરી એન્ડ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી (પીએફઆરડીએ) ની સ્થાપના 23 ઓગસ્ટ, 2003 ના રોજ ભારત સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી. સરકારે 10 ઓક્ટોબર, 2003 ના રોજ એક્ટિવ ઓર્ડર દ્વારા પીએફઆરડીએ માટે પેન્શન સેક્ટર માટે નિયમનકાર તરીકે કામ કરવું ફરજિયાત બનાવ્યું છે. પીએફઆરડીએનો ઉદ્દેશ્ય ભારતમાં પેન્શન સેક્ટરનો વિકાસ અને નિયમન છે. પીએફઆરડીએ અધિનિયમ, 2013 ની જોગવાઈ મુજબ તેને વેદાનિક દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે. તેનું મુખ્ય કાર્યાલય નવી દિલ્હીમાં સ્થિત છે.

લક્ષ્ય વિશિષ્ટ નાણાકીય શિક્ષણ સામગ્રી

રિઝર્વ બેન્કના એક્ઝિક્યુટિવ ડિરેક્ટર, શ્રી દિપક મોહંતીની અધ્યક્ષતા હેઠળ નાણાકીય સમાવેશના મીડીમય ટર્મ પાથ પરની સમિતિની ભલામણોમાંની એક, નાણાકીય શિક્ષણ માટેનો 'પન સાઈઝ ફીટસ ઓલ' અભિગમ આદર્શ કરતાં ઓછો હોઈ શકે છે કારણ કે વિવિધ લક્ષ્ય જૂથોને વિવિધ પ્રકારના નાણાકીય શિક્ષણની જરૂર છે, પરિણામે, સામગ્રીને વિવિધ લક્ષ્ય જૂથો માટે કસ્ટમાઈઝ કરવાની જરૂર છે.

ભારતીય રિઝર્વ બેન્કનાં ધ ફાઇનાન્સિયલ ઇન્કલુઝન અને ડેવલપમેન્ટ ડિપાર્ટમેન્ટ, પાંચ અલગ અલગ લક્ષ્ય જૂથો માટે વૈવિધ્યપૂર્ણ નાણાકીય સાક્ષરતા સામગ્રી સાથે આવ્યું છે એટલે કે ખેડૂતો, નાના સાહસિકો, સ્કૂલનાં બાળકો, સ્વ સહાય જૂથો (એસએચજી) અને વરિષ્ટ નાગરિકો. આ પુસ્તક વૈવિધ્યપૂર્ણ નાણાકીય સાક્ષરતા વિષયવસ્તુ પર પાંચ પુસ્તકોની શ્રેણીમાંનું એક છે.

ડિસ્ક્લેઇમર

વાચકને નાણાકીય રીતે શિક્ષિત બનાવવાના હેતુથી આ પુસ્તક 'વાંચન અને શિક્ષણ સામગ્રી' તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તેનો હેતુ કોઈ ચોક્કસ નાણાકીય પ્રોડક્ટ/સેવા અથવા સેવાઓના સંબંધમાં નિર્ણય કરવા વાચકને પ્રભાવિત કરવાનો નથી.

કોપિરાઈટ

પ્રથમ આવૃત્તિ - એપ્રિલ 2018

સ્ત્રોતનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો પુનઃપ્રકાશનની પરવાનગી છે.

લિખિત અને પ્રકાશિત:

નાણાકીય સમાવેશન અને વિકાસ વિભાગ

ભારતીય રિઝર્વ બેંક

10 મો માળ, કેન્દ્રીય કાર્યાલય ભવન,

શહીદ ભગતસિંહ માર્ગ,

ફોર્ટ-મુંબઈ

સ્વીકૃતિઓ

ડિઝાઇન:કૌશિક રામચંદ્રન

નાણાકીય સમાવેશન અને વિકાસ વિભાગ
ભારતીય રિઝર્વ બેન્ક

10 મો માળ, કેન્દ્રીય કાર્યાલય ભવન,
મુંબઈ 400001, ભારત